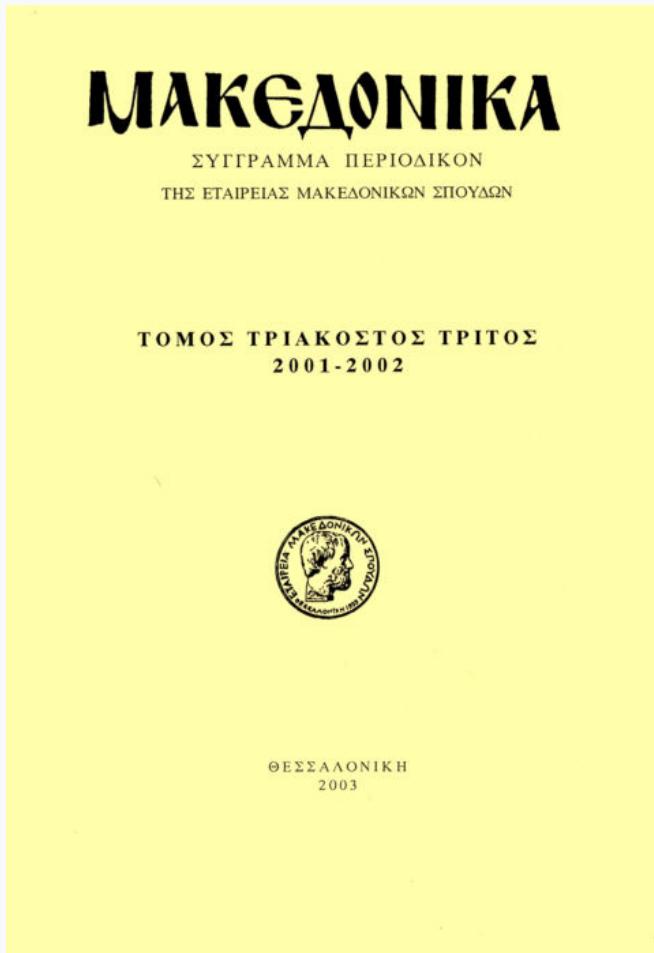

Μακεδονικά

Τόμ. 33, Αρ. 1 (2002)

Χρήστος Δ. Καρδαράς, Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και ο αλύτρωτος Ελληνισμός της Μακεδονίας, Θράκης, Ηπείρου

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.296](https://doi.org/10.12681/makedonika.296)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (2002). Χρήστος Δ. Καρδαράς, Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και ο αλύτρωτος Ελληνισμός της Μακεδονίας, Θράκης, Ηπείρου. *Μακεδονικά*, 33(1), 355-359. <https://doi.org/10.12681/makedonika.296>

ρυθμίσεις, Γενικοί κανονισμοί, 'Οθωμανικό Σύνταγμα, 'Εκπαιδευτικές 'Επιτροπές, προνομιακό ζήτημα, Ειδικές ρυθμίσεις, προγράμματα μαθημάτων, ειδικοί κανονισμοί λειτουργίας τών σχολών. Μέ ένα λόγο τό βιβλίό τής κ. Σιδηρούλας Ζιώγου-Καραστεργίου άποτελεί, πλέον, τή βάση γιά τήν έρευνα και μελέτη τής ίστορίας τής νεοελληνικής παιδείας, άλλα μαζί και άδιάφυστη μάρτυρα τής προσφοράς τού πνευματικού ήγήτη τών ύποδοϋλων Ρωμηών, τού Οίκουμενικού Πατριαρχείου.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Χρήστος Δ. Καρδαράς, *Τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο και ό 'Αλύτρωτος 'Ελληνισμός τής Μακεδονίας, Θράκης, 'Ηπείρου*, εκδ. 'Επικαιρότητα, 'Αθήνα 1996, σσ. 421.

Τό βιβλίό αυτό τού κ. Χρ. Δ. Καρδαρά αναφέρεται, όπως και ό τίτλος του δηλώνει, στην πολιτική που ήσκησε τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο έναντι τού αλύτρωτου 'Ελληνισμού, ιδιαίτερος μετά τό Συνέδριο τού Βερολίνου (1878) και πού συνδέεται μέ τήν ταυτόχρονη άνοδο στον Οίκουμενικό Θρόνο τού 'Ιωακείμ Γ', τού από Θεσσαλονίκης, ό όποιος ήταν ό πλέον γνήσιος έκφραστής τής οίκουμενικής ιδεολογίας, τήν όποία εφήρμοσε έν μέσω τής θυέλλης τού έθνοφυλετισμού στά Βαλκάνια, άλλα και τής διαφοροποιήσεως και αντίθεσεως τών κυβερνήσεων τής 'Ελλάδος έναντι τής ιδεολογίας αυτής. Τό βιβλίό αυτό άσχολείται ιδιαίτερος μέ τά δραματικά γεγονότα τής α' πατριαρχίας τού 'Ιωακείμ Γ' (1878-1884) και τούτο διότι, παρά τίσ ρυθμίσεις τού Συνεδρίου τού Βερολίνου, πολλοί πληθυσμοί ('Ελληνες, Σέρβοι, Βούλγαροι) έξακολουθούσαν νά παραμένουν υπό όθωμανική κυριαρχία. 'Η έποχή αυτή, ως έλέχθη, χαρακτηρίζεται και από τήν έντονη αντίπαράθεση τών δύο έθνικών κέντρων: τής Κωνσταντινουπόλεως και τών 'Αθηνών. 'Η 'Αθήνα έπείδωκε επέκταση τών συνόρων τού μικρού έλλαδικού βασιλείου ως εκείνες τίσ περιοχές πού υπερτερούσε τό έλληνικό στοιχείο, άλλωστε ή 'Αθήνα ταύτιζε τό κράτος μέ τό έθνος, αντίθετα μέ τήν Κωνσταντινούπολη πού πίστευε ότι ό 'Ελληνισμός θά άφομοίωνε τόν όθωμανισμό δημιουργώντας ένα *όθωμανικό κράτος τού έλληνικού έθνους*. Σαφής δηλαδή έκφραση τού οίκουμενικού ιδεώδους τής βυζαντινής αυτοκρατορίας, πού καθιστούσε τό Πατριαρχείο άνεκτικό, και πολλές φορές ύποχωρητικό, έναντι τών φυλετικών τάσεων πού προκαλούσαν από τίσ έθνικιστικές διαμάχες. 'Ηταν δυσχερής ή συγκαρία, πάντως, όσι' αυτήν τήν κρίσιμη καμπή τών έθνικών ζητημάτων εύρέθησαν ως ήγέτες τού 'Εθνους δύο έκρηκτικές προσωπικότητες, στό Φανάρι ό 'Ιωακείμ Γ' και στην 'Αθήνα ό πρωθυπουργός Χαρίλαος Τρικούπης, δυστυχώς συνεχώς διαφωνούντες γιά τόν λόγο πού ανέφερόθη παραπάνω. 'Ως εκ τούτου ό συγγρ. δέν άσχολείται τόσο μέ τήν έκκλησιαστική πολιτική τού 'Ιωακείμ, όσο μέ τήν πολιτική ίστορία τού άνδρός. Πολύτιμη, πάντως, πηγή γιά τήν εξέταση τών φαινομένων αυτών ήσαν γιά τόν συγγρ. τής παρούσης μελέτης τό 'Ιστορικό 'Αρχείο τού ύπουργείου 'Εξωτερικών και τά άρχεία τού Foreign Office συμπληρούμενα από τόν τύπο τής έποχής.

Στό πρώτο κεφάλαιο ό συγγρ. άσχολείται μέ τήν εκλογή τού 'Ιωακείμ Γ' στον πατριαρχικό θρόνο σέ μία δύσκολη φάση γιά τή Μακεδονία και τή Θράκη, άλλα και τήν 'Ηπειρο: άλλωστε ό 'Ιωακείμ διετέλεσε μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (1874-1878) και γνώριζε πολύ καλά αυτά πού θά αντιμετώπιζε ως Πατριάρχης από τήν έξαρχική, πανσλαβιστική και ρουμανική προπαγάνδα. Μέ τήν παρουσία του στον θρόνο θά αντιμετώπιζε τήν πολιτική τών Μεγάλων Δυνάμεων και τής 'Υψηλής Πύλης, άλλα και τής ελληνικής κυβερνήσεως πού βίωνε τούς άναπαλμούς τής Μεγάλης 'Ιδέας και κα-

τηγορούσε από την πρώτη στιγμή τόν Ίωακείμ ότι αδιαφορούσε για τὰ ἔθνικὰ συμφέροντα τοῦ μακεδονικοῦ καὶ θρακικοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ φυσικὰ δέν εἶχε τὴν καλύτερη διάθεση νὰ ἰδεῖ τόν Ίωακείμ στὸν θρόνο. Ὁ κ. Καρδαρᾶς ἀσχολεῖται, στὴ συνέχεια, μὲ τὶς μεταρρυθμίσεις στὴ Μακεδονία, Θράκη καὶ Ἡπειρο, στὸ ἐπίκεντρο τῶν ὁποίων εὐρέθῃ ἐπανειλημμένως ὁ Ίωακείμ γιὰ τὴν προστασία τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν συνεργαζόμενος, ὡστόσο, μὲ τὶς ἑλληνικὲς κυβερνήσεις. Παρὰ τὶς προσπάθειες, πάντως, τῶν Μ. Δυνάμεων οἱ μεταρρυθμίσεις αὐτὲς πρὸς ὄφελος τῶν ἀλύτρωτων πληθυσμῶν δέν ἐφαρμόσθηκαν ποτέ ἑξαιτίας τῆς ἐξαπατήσεως τῶν Μ. Δυνάμεων ἀπὸ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη.

Στὸ ὑποκεφάλαιο «Ξένοι παράγοντες καὶ προπαγάνδες», ὁ συγγρ. ἐξετάζει τὴν ἀνάπτυξη τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας στὴ Μακεδονία καὶ τὴν Ἡπειρο ταυτιζόμενος ὁ Ίωακείμ, ἐν προκειμένῳ, γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή της μὲ τὶς ἑλληνικὲς κυβερνήσεις, ἐφ' ὅσον ὁ Πατριάρχης ἦταν πολὺ ἀρνητικὸς στὶς ἐπιδιώξεις τῶν ρουμανιζόντων γιὰ ἀποσπίρτηση ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο· πίστευε, ἐξάλλου, ὁ Ίωακείμ ὅτι ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα εἶχε προστάτη τὴν τὸν Πανολαβισμό, γι' αὐτὸ καὶ ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς μητροπολίτες τοῦ στὴ Μακεδονία καὶ τὴν Ἡπειρο νὰ ἀντισταθοῦν μὲ κάθε μέσο ἔναντι τῶν ρουμανιζόντων. Ζητοῦσε, ὡσαύτως, κυρίως ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, νὰ ἐπιδεικνύουν μετριοπάθεια καὶ σύνεση καὶ νὰ ἀποφεύγουν τὶς ἀκρότητες· κατὰ συνέπειαν προέτεινε στὴν Ἀθήνα ἀναθεώρηση τῆς πολιτικῆς τῆς στὸ ζήτημα αὐτὸ προβάλλοντας μία σειρά θέσεών του καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ συνεχή τακρία τὰ πρὸς τὴν Ὑψηλὴ Πύλη διαμαρτυρόταν γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας μὲ τὴν ἀνοχή ἐπιτοπίων ὀθωμανικῶν ἀρχῶν. Ὡστόσο σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, ὀφείλομε νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ Ίωακείμ ἔδειξε ἀνοχή στὴν ἴδρυση ρουμανικῶν ἐκκλησιῶν καὶ σχολείων στὴ Μακεδονία, ἐπισημαίνοντας παραλλήλως τὴν ἀνάγκη ἰδρύσεως ἑλληνικῶν σχολείων. Τὴν ἴδια περίοδο ὁ Ίωακείμ ἀντιμετώπιζε καὶ τὸν κίνδυνο τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας κατὰ τὴν περίοδο 1878-1884 προσπαθώντας, ἐξάπαντος, νὰ εὕρει σημεῖα ἐπικοινωνίας μὲ τὴν Ἐξαρχία, προκειμένου νὰ ἀποκαταστήσει τὴν ἀξιοπιστία καὶ τὸ κύρος τοῦ Θρόνου στὶς βαλκανικὲς χώρες· γι' αὐτὸ καὶ ἐπέδιωσε τὴν ὑποστήριξη τῶν Μ. Δυνάμεων καὶ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης γιὰ νὰ πεισθεῖ ὁ βούλγαρος ἔξαρχος νὰ παραμείνει στὴ βουλγαρικὴ ἡγεμονία καὶ ὄχι στὴν Κωνσταντινούπολη παραχωρώντας, ὁμως, αὐτονομία στὴ βουλγαρικὴ Ἐκκλησία καὶ ἄρση τοῦ σχίσματος. Οἱ θέσεις αὐτὲς δέν εὗρισκαν, ὡστόσο, σύμφωνη τὴν Ἀθήνα καὶ τὸν πρωθυπουργὸ Τρικοῦπη. Ἀκολούθησε μία σειρά ἐνεργειῶν τοῦ Ίωακείμ καὶ τῆς Ἀθῆνας τόσο πρὸς τὴν Ρωσία ὅσο καὶ πρὸς τὴν Ὑψηλὴ Πύλη καὶ τὶς Μ. Δυνάμεις γιὰ τὴν ἄρση τοῦ ἀδιεξόδου. Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ καλύτερα τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Καρδαρᾶ, δοθέντος ὅτι παρακολουθεῖ καταλεπτῶς καὶ ἐπὶ τῆ βάσει ἐγγράφων ὅλες τὶς προσπάθειες τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν· κυριολεκτικῶς πρόκειται περὶ λαβυρίνθου ἀτόψεων, ἐνεργειῶν καὶ σκοπιμοτήτων, πολυτίμων, ὁμως, γιὰ τὴ γνώση αὐτῆς τῆς ταραχμῆνης ἐποχῆς. Μὲ τὴν ἴδια συνάφεια συνδέεται καὶ τὸ κεφάλαιο περὶ διεισδύσεως τῶν Ρώσων στὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπου ὁ συγγρ. ἀναλύει τὶς ἀπόψεις τοῦ Ίωακείμ γιὰ τὴν κατάσταση στὸν Ἄθωνα καὶ τὶς ἐπιδιώξεις τῶν Ρώσων μοναχῶν, καὶ ὄχι μόνον, νὰ τὸν ἐκρωσίσουν.

Ὁ Ίωακείμ ἀνέπτυξε ἐπ' αὐτοῦ μακρὰ ἀλληλογραφία, ἰδίως κατὰ τὰ ἔτη 1882-1883, ὅποτε πρᾶγματι οἱ Ρῶσοι μοναχοὶ ποῦ ἐμόναζαν στὸ Ὄρος ἀνέρχονταν στὶς 2.000 ψυχές· ὁ Ίωακείμ ἀνέλυε τοὺς λόγους μὲ τοὺς ὁποίους κατόρθωσαν νὰ διεισδύσουν στὸ Ὄρος (εὐσέβεια, πλοῦτος, κρατικὴ στήριξη, ἀλλὰ καὶ πολλὲς ἀδυναμίες Ἑλλήνων μοναχῶν) φθάνοντας στὸ σημεῖο ἐπειδὴ ἐπεδείκνυε τὸν θαυμασμό του πρὸς

τόν ρωσικό μοναχισμό, νά θεωρηθεί από τήν Άθήνα ώς ρωσόφιλος και νά έρθει σέ ρή-
ξη μαζί της. Γιά τήν αντιμετώπιση του ρωσικού κινδύνου ό Ίωακείμ προέτεινε τή λή-
ψη σειράς μέτρων πού όδήγησαν στή βελτίωση, κατά τήν άποψη μας, του έλληνορθό-
δοξου μοναχισμού και στήν ταυτόχρονη μείωση της ρωσικής διεισδύσεως. Στο ύπο-
κεφάλαιο «Οί εξέλιξεις κατά τήν περίοδο 1880-1884» περιγράφονται οι δραματικές
εξελιξεις πού όδήγησαν σέ πλήρη, σχεδόν, άσυμφωνία τά δύο εθνικά κέντρα, τήν
Άθήνα και τό Φανάρι, παρά τίς προσπάθειες πού κατέβαλλε ό πρέσβης της Έλλάδος
στήν Κωνσταντινούπολη Α. Κουντουριώτης γιά τή γεφύρωση του χάσματος: ήταν, από
τήν άλλη, και ή έντονη κριτική, πού έφθανε τά όρια του φανατισμού, πού άσκούνταν
άπό φορείς και συλλόγους των Άθηνών κατά του Ίωακείμ και πού έφθαναν ώς τήν
Κωνσταντινούπολη μέ άφορμή τή ρωσική διεισδυση στό Άγιον Όρος και τή γενικό-
τερη πολιτική του Πατριάρχου στά εθνικά θέματα. Στο ίδιο πλαίσιο, αλλά μέ ειδικό-
τερα πλέον άντικείμενα, αναφέρεται τό έπόμενο κεφάλαιο του βιβλίου του κ. Καρδα-
ρά, πού φέρει τόν τίτλο «Η διαφορά άπόψεων του Ίωακείμ Γ΄ και της Άθήνας» γιά
τά μέσα στήριξης του άλύτρωτου Έλληνισμού της Μακεδονίας, Θράκης και Ήπει-
ρου, όπου μία σειρά προτάσεων του Πατριάρχου όπως: ή έπιλογή καταλλήλων προ-
ξενικών ύπαλλήλων και διδασκάλων προοριζόμενων γιά τή Μακεδονία και τή Θράκη,
ή προσέγγιση του έντοπιου σλαβικού και μουσουλμανικού στοιχείου, ή καλή συνε-
ργασία προξένων και προκρίτων, ή πολιτική κατήχηση, ή αύξηση και ένίσχυση του
έμπορου, ή ίδρυση σχολείων, ή άξιοποίηση του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης, ή
ένίσχυση της μεσαίας ζώνης της Μακεδονίας, όπου θά κρινόταν, όπωσ και κρίθηκε, ή
τύχη της Μακεδονίας και κυρίως ό καθορισμός των συγκεκριμένων βορειών όριων
του Έλληνισμού στή γραμμή, κατ΄ αυτόν, Δυρράχιον, Περγλέπες, Στρώμνιτσα, Μελέ-
νικον, Νευροκόπιον, Άδριανούπολις και Σωζόπολις, όπου ζούσαν συμπαγείς έλλη-
νικοί πληθυσμοί. Δυστυχώς στίς προτάσεις του Ίωακείμ ή Άθήνα και ό Τρικουπίτης,
μολοντί συμφωνούσαν, ώστόσο εξέφραζαν πολλές άντιροήσεις προβάλλοντας συχνά
τήν οικονομική ανεπάρκεια του κράτους και ρίπτοντας τό βάρος της ύλοποιήσεως
των προτάσεων στο Πατριαρχείο. Στήν ίδια γραμμή της διαφωνίας Φαναρίου και
Άθήνας κινήθηκαν, δυστυχώς, και οι εκπρόσωποι τους στή Μακεδονία και τή Θράκη,
ήτοι οι μητροπολίτες και οι πρόξενοι. Τή σύγκρουσή τους μελετά ό συγγρ. στο Γ΄ κε-
φάλαιο, πού τιτλοφορείται Ίωακείμ Γ΄ και Έλληνικό Κράτος, παραθέτει τίς άπόψεις
του Πατριάρχου γιά τά αίτια της διαμάχης πού ήταν, κατ΄ αυτόν, ή ύπεροψία και ή
άνευθυνότητα των προξένων και ή αντίληπή τους ότι αυτοί πρέπει νά έχουν τόν πρώτο
λόγο, ό κομματισμός των τοπικών κοινωνιών πού παρέσυρε στή δίνη τους και τούς
άρχιερείς, μερικούς μάλιστα, εκ των όποιων άντικατέστησε ό Ίωακείμ, επειδή τούς
θεώρησε άνίκανους. Ό Ίωακείμ ακολουθώντας ζηλοτύπως τό πνεύμα της Οικουμενι-
κότητας του Πατριαρχείου πίστευε ότι ή Όρθόδοξη Έκκλησία έπρεπε νά περιλάβει
στούς κόλπους της όχι μόνον τούς καθαρούς Έλληνες αλλά πάντας τούς εις τήν
Όρθόδοξον Έκκλησίαν ύποτασσομένους, οτινες πάντες δικαιούνται νά τύχουν της
πατρικής αυτής προστασίας. Η Άθήνα, άντιθέτως, ύποστήριξε, μέ τούς εκπροσώπους
της στή Μακεδονία, ότι οι άρχιερείς του θρόνου άφαιρούσαν, μέ τή συμπεριφορά
τους, τή δύναμη του εκεί Έλληνισμού. Χαρακτηριστική είναι επί του προκειμένου, ή
ικεσία του Προξένου Σεργών Ν. Μπέτσου προς τόν Ίωακείμ (30.11.1883): *Ή Μακε-
δονία ικετεύει τόν Πατριάρχη ... και έπιζητεί άρχιερείς Έλληνας, άρχιερείς μάρτυρας,
διότι άνευ τούτων δέν σώζεται...* Ό συγγρ. νομίζω ότι έχει δικαιο γράφοντας ότι *οί
μόνοι πού άβασάνιστα έπέρομπαν όλες τίς εύθυνες στούς άρχιερείς ήσαν οι πρόξενοι*
(σ. 220).

Πάντως καλῶς πράττει ὁ συγγρ. καί παραθέτει συγκεκριμένες περιπτώσεις σύγκρουσης καί συνεργασίας μητροπολιτῶν καί προξένων, ὅπως: τοῦ προξένου Ἰωακείμ Νουπόλεως Ν. Γεννάδη πού ἀναιχθίχθηκε στά κοινοτικά τόσο πού ὁ Ἰωακείμ ζήτησε ἀπό τήν ἑλληνική κυβέρνηση τήν ἀντικατάστασή του, τή συνεργασία τοῦ προξένου Π. Λογοθέτη (ἐνός, ὁμολογουμένου ἐκ τῶν καλυτέρων διπλωματῶν τῆς περιόδου αὐτῆς) μέ τόν μητροπολίτη Πελαγονίας Ματθαῖο, τή δράση τοῦ Ἀγχιάλου Βασιλείου (γνησίου ἐκφραστῆ τῆς οἰκουμενικῆς πολιτικῆς τοῦ Θρόνου) κ.ά.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει, ὡσαύτως, τό ὑποκεφάλαιο «Οἰκονομικά», ὅπου ὁ συγγρ. μελετᾷ τήν κατάσταση τοῦ Πατριαρχείου τό 1878, πού δέν ἦταν καθόλου καλή, λόγω τῆς ἀπώλειας ἐσόδων ἀπό τίς νεοϊδρυθεῖσες αὐτοκέφαλες ἐκκλησίες τῆς Ἑλλάδος (1850), Βουλγαρίας (1870), Βοσνίας - Ἑρζεγοβίνης (1878), τῆς δημεύσεως τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων του στίς παραδουναβίεσ ἡγεμονίες, τίς σπατάλες, τήν ἔλλειψη ὀργανώσεως· μέ τήν ἀνοδοῦ του στόν θρόνο ὁ Ἰωακείμ ἔλαβε συντόνων μέτρων (περικοπές δασυνῶν, σῦναψη ἐπαφελῶν, συνδρομές ὁμογενῶν, σῦνταξη προϋπολογισμοῦ) ἐπιτυγχάνοντας βελτίωση τῆς δυσάρεστης ὡς τότε (1878) καταστάσεως. Δυστυχῶς ἡ κυβέρνηση Τρικοῦπη, ἀποδεχόμενη σχετική πρόταση τοῦ ἔθνικοῦ μας ἱστοριογράφου Κ. Παπαρρηγοπούλου, δέν βοήθησε τόν Ἰωακείμ καί στόν τομέα αὐτόν, ἀφοῦ ἡ κυβέρνηση καί Παπαρρηγόπουλος εἶχαν τή γνώμη ὅτι οἱ κρατικές οἰκονομικές ἐνισχύσεις ἔπρεπε νά ἀποστέλλωνται κατ' εὐθείαν στούς μητροπολίτες τῆς Μακεδονίας καί Θράκης καί ὄχι μέσω τοῦ Πατριαρχείου. Ἡ κατάσταση αὐτή ἐνέτεινε τή διαμάχη Τρικοῦπη - Ἰωακείμ, τόν ὁποῖο ἀθηναῖκοί κύκλοι οὔτε λίγο οὔτε πολύ κατηγοροῦσαν ὡς καταχραστή τοῦ δημοσίου χρήματος καί ὅπως ἦταν φυσικό ὀδηγήσε σέ νέα ἐπιδείνωση τῶν οἰκονομικῶν τοῦ Θρόνου.

Ἡ χειραφέτηση ἐπισκοπῶν νέων ἐπαρχιῶν τή διετία 1881-1882 ἀπετέλεσε ἄλλο σημεῖο τριβῆς τῶν δύο κέντρων ἐκ τοῦ λόγου ὅτι ὁ Ἰωακείμ ζήτησε ἀπό τήν κυβέρνηση Κομμουνδοῦρου (Αὐγ. 1881) τήν ἱκανοποίηση διοικητικῶν καί οἰκονομικῶν αἰτημάτων, ἐφ' ὅσον πολλές ἐπισκοπές καί πατριαρχικές μονές ὑπάγονταν πλέον στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος μετά τήν προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας στό ἑλληνικό κράτος τό 1881, πού σήμαινε νέα ἀπώλεια ἐσόδων γιά τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Ἡ ἑλληνική κυβέρνηση ἀπέρριψε σχεδόν ὅλα τά αἰτήματα τῶν Ἰωακείμ προβάλλοντας τή θέση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ὅτι τά ἐκκλησιαστικά πράγματα συμμεταβάλλονται μέ τά πολιτικά, ὅτι θά σχηματιζόταν κράτος ἐν κράτει ἂν ἐκκλησιαστικά ἱδρύματα τοῦ Θρόνου παρέμεναν ὑπό τήν ἐξουσία του μετά τό 1881 μέ ἀπροοδίστριες συνέπειες ὅπως, π.χ., ἡ ἐγκατάσταση ἀλλοφύλων σέ μονές τοῦ Θρόνου ἐντός τῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας. Τελικῶς, καί παρὰ τή σθεναρή ἀντίδραση τοῦ Ἰωακείμ, στίς θέσεις τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως πού γιά μία ἀκόμη φορά ἐκπροσωποῦσε στή Βασιλεύουσα ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος, ἐπετεύχθη ἡ χειραφέτηση ἀπό τόν Θρόνο τῶν ἐπισκοπῶν τῶν ἐπαρχιῶν Ἡπειροῦ καί Θεσσαλίας. Χαρακτηριστική ἐπί τοῦ προκειμένου εἶναι ἡ στάση τῆς Ἱ. Συνόδου τῶν Πατριαρχείων πού δέν ἀκολούθησε στή συντριπτική πλειοψηφία τῆς τῶν Ἰωακείμ, ταχθεῖσα ὑπέρ τῶν Ἀθηνῶν (Μάιος 1882). Δυστυχῶς καί πάλιν τά πράγματα ἀνέδειξαν μία ἄλλη διάσταση τῶν δύο ἔθνικων κέντρων, ὅπου αὐτή τή φορά πρωταγωνιστής ἦταν ὁ Ἰωακείμ καί ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος πού θεωροῦσε ὅτι ὁ πρώτος συνεδίαζε *νοημοσύνη, κυβερνητικὴν δεξιότητα καί ἑλληνικὴν φιλοτιμίαν* οὐ σὺνήθεις *μετὰ πολλῆς κενοδοξίας, ἐπιδείξεως καί μικροραδιοιουρίας*.

Ἀπό τά πλέον ἀκανθώδη ζητήματα πού ἀντιμετώπισε ὁ Ἰωακείμ κατά τήν πρώτη πατριαρχεία του ἦταν τό Προνομακόν Ζήτημα, τό ὁποῖο διαπραγματεύεται στό Δ' Κεφάλαιο τοῦ βιβλίου του ὁ κ. Καρδαράς. Ἐδῶ ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται μέ τήν ἐπίσημη

άλληλογραφία Πύλης - Πατριαρχείου για τὰ σχολικά ζητήματα με άφορομή άπαγόρευση βιβλίων που διδάσκονταν στα έλληνικά σχολεία τής ΄Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως, τὰ όποία, κατά τήν ΄Υψηλή Πύλη, περιείχαν επιλήψεις φράσεις κατά τής Ισλαμικής θρησκείας. Ούσιαστικώς ή ΄Υ. Πύλη επιθυμούσε να θέσει υπό τόν έλεγχο τής τῆς γραικικά σχολεία και κατά συνέπειαν περιορισμό τών περιφώνων προνομίων του Πατριαρχείου. Ο ΄Ιωακείμ άκολούθησε, και στην περίπτωση αυτήν, μετριοπαθή στάση έχοντας σταθερή τήν ύποστήριξη του πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη Α. Κουντουριώτη, αλλά προκαλώντας και τήν μήνιν συναδέλφων του, όπως του προξένου Σεργών Ν. Μπέτσου. Ή Πύλη φοβόυταν, έξάλλου, ότι τὰ έλληνικά σχολεία (και όχι μόνον στη Μακεδονία) ήσαν επαναστατικές έστις για τήν άποτίναξη του όθωμανικού ζυγοῦ, ύποψία που συνδαύλιζε και ή βουλγαρική ΄Εξαρχία με καταγγελίες στις όθωμανικές άρχές. Πάντως ό ΄Ιωακείμ άγωνίστηκε με κάθε μέσο για τή διατήρηση τών προνομίων έχοντας και τή στήριξη τής έλληνικής κυβερνήσεως, που προκαλούσε τις άρνητικές αντιδράσεις τής Πύλης, ή όποία θεωρούσε ότι τό προνομακό ζήτημα ήταν πλέον «έλληνικό» και όχι θρησκευτικό. Ο κ. Καρδαράς έχει έδώ τήν ευκαιρία να παραθέσει και τις άπόψεις τών Μ. Δυνάμεων έναντι του προνομακού ζητήματος εν μέσω κκεώνος άλληλοσυγχρονομένων θέσεων και συμφερόντων, πολιτικών, οικονομικών, εκκλησιαστικών. Τό προνομακό ζήτημα, οι έσωτερικές ξριδες, οι παρεμβάσεις τών ΄Αθηνών στα έσωτερικά του Πατριαρχείου, ή άδιαφορία τών Μ. Δυνάμεων στην επιχειρούμενη άφαίρεση τών προνομίων και άλλοι λόγοι όδήγησαν τελικώς τόν ΄Ιωακείμ σε παραίτηση (30 Μαρτίου 1884), άφου προηγουμένως δέχθηκε και τήν άρνητική κριτική κύκλων τής όμογένειας που έξεφράζαν οι έφημερίδες «Νεολόγος» και «Ανατολικός Αστήρ».

Σήμερα, πάντως, και εν όψει όλων αυτών ό μελετητής τής εποχής μπορεί να συνδυάσει τήν έρευνα του κ. Καρδαρά με τό βιβλίό τής κ. Σιδηρ. Ζιγώγου-Καραστεργίου, *Τό Οικουμενικό Πατριαρχείο, ή ΄Οθωμανική Διοίκηση και ή έκπαίδευση του Γένους, Κείμενα - Πηγές 1830-1914*, εκδ. Κυριακίδη, όπου κεφάλαιο ειδικό για τό Προνομακό ζήτημα.

Περιττό, τέλος, να έξαρθεί ή γενναία αυτή συμβολή του νέου έρευνητου κ. Χρ. Δ. Καρδαρά που μās έδωσε τόν πολιτικό άνδρα ΄Ιωακείμ τόν Γ΄ αντιπαλαιότα εν μέσω δυσκολιών τήν περίοδο 1878-1884. Ένα βιβλίό χρησιμο, πρωτότυπο, στηριζόμενο σε άρχειακές πηγές, γραμμένο με αντικειμενικότητα και σαφήνεια.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Χρήστος Δ. Καρδαράς, ΄Ιωακείμ Γ΄ - Χαρ. Τρικούπης, ΄Η αντίπαράθεση. ΄Από τήν άνέκδοτη άλληλογραφία του Οικουμενικού Πατριάρχη (1878-1884), εκδ. Τροχαλία, ΄Αθήνα 1998, σσ. 308.

Ο κ. Χρ. Δ. Καρδαράς, μετά τήν έξοχη μελέτη του *Τό Οικουμενικό Πατριαρχείο και ό Άλύτρωτος Έλληνισμός*, εκδ. ΄Επικαιρότητα, ΄Αθήνα 1996, τήν όποία παρουσίασε παραπάνω, συνέχισε στην ίδια γραμμή τὰ έπόμμενα έτη με τή δημοσίευση εκατόν έπτά έγγραφων-έπιστολών, από τις όποιες τες ενενήντα δύο είχε συντάξει ό Οικουμενικός Πατριάρχης ΄Ιωακείμ Γ΄ και άπηθύθη στον ΄Ελληνα πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη ΄Ανδρέα Κουντουριώτη, που μεσολάβησε μεταξύ του ΄Ιωακείμ και τών έλληνικών κυβερνήσεων. Άλλες έπιστολές του έχουν άποδέχτη τόν πρωθυπουργό Χαρίλαο Τρικούπη, τόν σουλτάνο Άβδούλ Χαμίτ Β΄, τόν βεζίρη Σαΐτ πασά,